

İBN SA'D'IN HADİSÇİLİĞİ¹

The Hadith Narrator Ship of Ibn Sa'd

Ali ÇELİK²

Geliş Tarihi: 17.10.2016 / Kabul Tarihi: 22.03.2017

Öz

Hicrî ilk bir buçuk asır, hadis ve hadis ilimlerinin doğuş ve gelişim dönemi olduğundan bu dönemde hadis ve hadis ilimlerine dair bilgiler, ekseriyetle ezber yoluyla sözlü olarak alınıp naklediliyordu. Hicrî ikinci asrın yarısından itibaren de sözlü geleneğin yerini kitabet almaya başlayınca takriben Hicrî üçüncü asrın ortalarına gelindiğinde, neredeyse hadislerin tamamı ricâline veya konularına göre yazılıp tasnif edildi. Böylece hadis musannefatı, bu dönemde altın çağını yaşadı. Buna paralel olarak hadis ilimlerine, özellikle hadis ricâline dair bilgiler de yazılmaya başlandı ve tabakât kitaplarının ilk örnekleri böylece ortaya çıkmaya başladı. İşte bu makalede, ricâl sahasında “et-Tabakâtü'l-Kebîr” ve “et-Tabakâtü's-Sağîr” adlı iki değerli eser te'lif ederek ilk tabakât müellifleri arasına adını yazdıran ve yaşadığı asra kadar ki bütün râvîler hakkında bilgi veren, kendisinden önce sözlü ve yazılı olarak nakledilen bilgileri aktardığı gibi kendisinden sonra gelen birçok münekkid ve müverrihe de eserlerini oluşturmada öncülük eden Muhammed b. Sa'd'ın hadisçiliği incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İbn Sa'd, Tabakât, Muhaddis, Münekkid, Müverrih.

Abstract

Because the first one and half of hijri century was the period of birth and development for hadith and hadith science, during this period, the information about hadith and hadith science were transferring mostly verbally through memorization. From the half of the second hijri year when written tradition began

- 1 Bu Makale; “İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlimi” adıyla Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü Hadis Anabilim Dalı'nda 2013 yılında Prof. Dr. Abdulkadir EVGİN danışmanlığında başladığım doktora tez çalışmamdan üretilmiştir.
- 2 Arş. Gör. Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi/ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü Hadis Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.

to take place of the verbal tradition, approximately during the middle of the third hijri century almost all of the hadiths were written and classified according to their subjects and narrators. So the hadith classification lived its golden age during this period. In parallel, information about hadith science and hadith narrators began to be written and thus the first examples of the *Tabaqat* books started to appear. Here in this research, the hadith narratorship of Muhammed b. Sa'd, who inscribed his name among compilers of the first *tabaqat* by compiling two valuable works named as the *Big Tabaqat* and the *Small Tabaqat* will be examined. Ibn-i Sa'd who especially gave information in his "The Big Tabaqat" about the hadith narrators lived up to the century he lived in, pioneered many critics and historians for creating their works along with transferring the information that was transferred before him by writing or verbally.

Keywords: *Ibn-i Sa'd Tabaqat, Hadith Narrator, Critic, Historian.*

Giriş

Hadis ricâli ve özellikle de siyer alanında yaptığı orijinal çalışmaları dolayısıyla zirve kabul edilen İbn Sa'd (Öz, 2015: 36); sahâbe döneminden başlayıp kendi dönemine kadar yaşayan ve farklı alanlarda meşhur olmuş önemli şahsiyetlerin biyografilerini verdiği "*Kitâbu Tabakâti'l-Kebîr*" isimli eseriyle birlikte hadis, fıkıh, garibü'l-hadîs alanlarında da birçok eser yazdığı belirtilmiştir (İbn Sa'd, 2001: IX, 368; Hatîb el-Bağdâdî, 2001: III, III, 268; Zehebî, 1988: X, 666). Talebesi Hüseyin b. Fehüm'ün (ö. 289) belirttiği üzere kesretü'l-hadîs ve zengin ilmî kişiliğiyle bilinen İbn Sa'd (İbn Sa'd, 2001: IX, 368; Safedî, 2000: III, 75), yaptığı seyahatler neticesinde farklı beldelerde yaşayan birçok âlimden hadis, tarih, ensâb ve farklı alanlarda ilim tahsil etmiştir. "*et-Tabakâtü'l-Kebîr*" adlı eserinde isimlerini zikrettiği bazı ricâlin rivâyet ehliyetleri hakkında değerlendirmelerde bulunmuş ve bundan ötürü hadis münekkidi sıfatını elde etmiştir.

Münekkid muhaddisler tarafından hadis rivâyetinde "sika, hafız ve hadis münekkidi" olarak vasıflandırılmasına rağmen bugüne kadar ülkemizde hadis alanı özelinde kendisiyle ilgili sadece Mehmet Zeki Bakırcıoğlu tarafından hazırlanmış olan "İbn Sa'd'ın et-Tabakâtü'l-Kübâ'ında Sahâbe Bilgisi" adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bakırcıoğlu , söz konusu çalışmada İbn Sa'd'ın hadisçiliğinden ziyade, sadece eserinde isimlerini zikrettiği sahabîleri ele alması, bizi böyle bir çalışmaya sevk etti. Hadis sahasındaki çalışmalara katkı sağlayacağına inandığımız bu araştırmamızda İbn Sa'd'ın hayatı, eserleri ve hadisçiliği ele alınacaktır.

1. Hayatı

Hadisçi kimliğinin yanı sıra siyer, tarih ve ensâb konularında da bilgi sahibi olan İbn Sa'd'ın tam ismi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî'dir (İbn Sa'd, 2001: IX, 368; İbn Ebî Hâtim, 1953: VII, 262; Hatîb el-Bağdâdî, 2001: III, 266; el-Mizzî, 1983a: XXV, 255; Zehebî, 1988: X, 664). Kaynaklarda doğum tarihi hakkında kesin bir tarih verilmemekle birlikte Zehebî (ö. 748), İbn Sa'd'ın h. 160 ile 168 yılları arasında doğduğunu belirtmektedir (Zehebî, 1988: X, 664). Ailesi, Hz. Abbâs'ın torunlarından Huseyn b. Abdullâh'ın mevlası olduklarından "Mevla Benî Hâşim" veya "Kureyşî" (İbn Sa'd, 2001: IX, 368; Hatîb el-Bağdâdî, 2001: III, 266), doğduğu yere nispetle de "el-Basrî" nisbesiyle anılmıştır (el-Mizzî, 1983a: XXV, 255). Ayrıca Zirikli (ö. m. 1976) ile İbn Halikân (ö. 681), onun için "Zuhrî" nisbesini de kullanmışlardır. Ancak İbn Sa'd'ın tercemesine yer veren diğer kaynaklarda böyle bir bilgiye rastlayamadık. Muhtemelen mezkûr iki âlim, Muhammed b. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın (ö. 83) nisbesi olan "ez-Zuhrî" nisbesini yanlışlıkla İbn Sa'd için kullanmışlardır (İbn Sa'd, 2001: IX, 255-259; İbn Halikân, 1971: IV, 352; Zirikli, 2002: VI, 136). Ayrıca Bağdat'taki ikametî esnasında hocalarından tarihçi Vâkîdî'nin, ölümüne kadar kâtipliğini yaptığı için kendisine "el-Kâtib ve Sahibu Vakîdî" lakapları da verilmiş ve bu lakaplarla meşhur olmuştur (İbn Ebî Hâtim, 1953: VII, 262; İbn Hacer, t.y.: III, 571).

Basra ahalisinden olan İbn Sa'd, daha sonraki dönemlerde Bağdat'a yerleşti (el-Mizzî, 1983a: XXV, 256; Suyûtî, 1983: 186). Henüz küçük yaşlardayken ilim talep eden İbn Sa'd, ömrü boyunca ilimle uğraşmış ve bu uğurda seyahatler gerçekleştirmiştir (Zehebî, 1988: X, 664; Fayda, 1999: XX, 294). Basra'da olduğu esnada birçok âlimden çeşitli alanlarda öğrenim görmüş (Fayda, 1999: XX, 294), buradaki eğitimini tamamladıktan sonra hadisle birlikte farklı alanlarda ilim talep etmek amacıyla Kûfe, Medine, Mekke, Rakka ve Dımaşk'a gittiği belirtilmiştir. Bu esnada birçok tarihi vakianın gerçekleştiği mekânları bizzat ziyaret ederek bilgi sahibi olmuş; mesela Medine'de olduğu esnada Hz. Peygamber'in (s.a) gazvelerinin gerçekleştiği mekânları gezerek söz konusu gazveler hakkında geniş malumat elde etmiştir (İbn Sa'd, 2001: I, 8).

Daha sonraları Bağdat'a giden İbn Sa'd, vefatına kadar orada yaşadı (Fayda, 1999: XX, 294). Kaynaklarda İbn Sa'd'ın vefat yılına dair farklı tarihler zikredilmiştir. Mesela İsmâil Paşa (ö. 1399) h. 222 yılını (el-Bağdâdî, 1955: II, 11), talebelerinden Hüseyin b. Fehüm h. 230 tarihini zikrederken (İbn Sa'd, 2001: IX, 368; el-Mizzî, 1983a: XXV, 257-258; İbn Hacer, t.y.: III, 571; İbn Halikân, 1971: 352), İbn Ebî Hâtim (ö. 327) ise h. 236 yılında vefat ettiğini ileri sürmüştür (İbn Ebî Hâtim, 1953: VII, 262). Bu bağlamda Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463), İbn Hallikân,

Safedî (ö. 764) ve İbn Hacer (ö. 852) gibi âlimler de h. 230 yılını tercih etmişlerdir ki yaygın olan kanaat budur. Cemâziyelâhir ayının dördüncü gününde Bağdat'ta vefat eden İbn Sa'd, Bâbu'ş-Şam kabristanına defnedilmiştir (İbn Sa'd, 2001: IX, 368; Hatîb el-Bağdâdî, 2001: III, 268).

Çeşitli alanlarda birçok hocadan ders alan İbn Sa'd'ın, ilim tahsil ettiği hadis hocaları arasında Hüseyim b. Beşîr (ö. 183), İsmâil b. Uleyye (ö. 193), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198), Ma'n b. İsâ (ö. 198), Vekî' b. Cerrâh (ö. 197), Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî (ö. 207), Heysem b. Abdî (ö. 207), Affân b. Müslim (ö. 224) ve Ebu'l-Velîd et-Tayâlisî (ö. 227) gibi devrin önde gelen birçok hadis bilgini bulunmaktadır (el-Mizzî, 1983a: XXV, 256; Zehebî, 1988: X, 664-665). Kıraat, nahiv, ensâb ve tarih alanında ise hocası olan Vakıdî ile birlikte Ebû İbnü'l-Kelbî (ö. 204), Ruveyim b. Yezîd el-Mukrî (ö. 211), Zeyd el-Ensârî (ö. 214), Ebû Nuaym Fadl b. Dakîn (ö. 219), Muhammed b. Sa'dân el-Kûfî (ö. 231), Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî (ö. 236) ve el-Medâinî (ö. 244) gibi çok sayıda âlimden ilim tahsil etmiştir (Fayda, 1999: XX, 294).

Kendisinden ise Ahmed b. Ubeyd (ö. 224), Belâzurî (ö. 279), İbn Ebî Dünyâ (ö. 281), Hâris b. Muhammed (ö. 282), Hüseyin b. Fehüm ve Ebu'l-Kâsım el-Beğâvî (ö. 317) gibi râvîler hadis tahsil etmişlerdir. Hüseyin b. Fehüm, Hâris b. Muhammed Ebî Üsâme (ö. 282), Ahmed b. Ma'rûf el-Haşşâb (ö. 321), Ebû Ömer b. Heyeviyye (ö. 382), Ebû Muhammed el-Cevherî (ö. 454), Ebû Bekr el-Ensârî (ö. 535) ve Yusuf b. Halil ed-Dımeşkî (ö. 748) ve daha başkaları "*et-Tabakâtü'l-Kebîr*"ini nakletmişlerdir (İbn Sa'd, 2001: I, 32-34; Fayda, 1999: XX, 294).

2. Eserleri

İbn Sa'd, farklı alanlarda eser veren muhaddis müelliflerdendir. Özellikle de tabakât alanında yazdığı eseri, günümüze ulaşan en eski tabakât türü eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. İbn Sa'd'a nispet edilen eserler şunlardır:

a. Kitâbu Tabakâti'l-Kebîr

Bilinen en eski tabakât kitapları İbn Sa'd'ın da hocalarından sayılan meşhur iki tarihçi Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin "*Kitâbu'l-Tabakât*"ı ve Heysem b. Abdî'nin "*Tabakâtu Men Revâ 'Ani'n-Nebî (a.s) Mine's-Sahâbe*" ile "*Tabakâtu'l-Fukahâ ve'l-Muhaddisîn*" (Eren, 2012: 335-336) isimli eserlerdir. İbn Sa'd'ın "*Kitâbu Tabakâti'l-kebîr*" ise günümüze ulaşmış ilk ve en kapsamlı tabakât türü eserdir (İbn Sa'd, 2001: I, 5).

İbn Sa'd, eserini yazarken kendisinden önce telif edilen ensâb, tarîh, rical ve biyografi türü eserlerden, özellikle de hocası Vakıdî'nin kitaplarından çokça

faydalanmıştır. Kendisinden sonraki muahhar müelliflerden Ebu Nuaym (ö. 430), Hatîb el-Bağdâdî, İbn Abdilberr (ö. 463), el-Mizzi (ö. 742), Zehebî, İbn Kesîr (ö. 774), İbn Hacer (ö. 852), Suyutî (ö. 911) ve daha birçok âlim ricâle dair eserlerini oluştururken yöntem bakımından onun eserinden istifade etmişlerdir (İbn Sa'd, 2001: I, 5-28).

İbn Sa'd, eserin ilk iki cildini Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatına tahsis etmiş, son cüzde ise Hz. Peygamberin ev ahalisi ile sahâbî kadınların biyografilerine yer vermiştir. Diğer bölümlerde ise sahâbeden başlayıp yaşadığı döneme kadar olan tabîîn, tebe-i tabîîn ve diğer nesillerdeki önemli kişileri ele almıştır (İbn Sa'd, 2001: I, 5).

İbn Sa'd, siyer bölümünde Hz. Peygamberin hayat hikâyesini, nesebini, Hz. Âdem ile Hz. Peygamber dönemine kadar olmuş bazı olayları ve Hz. Resulullâh'ın nesebinin dayandığı peygamberleri ele almıştır. Hz. Peygamber'in vefatıyla nihayetlendirdiği siyer bölümünden sonra Medine'de fetva veren, âlim kimliğiyle maruf olan ve Kur'an'ı cem eden sahâbîlerle birlikte Medine'de fetva veren tabîîn âlimleri zikretmiştir (İbn Sa'd, 2001: I, 4-433; II, 5-333). İbn Sa'd, sahâbelerin isimlerini zikrettiği bölümde, onların İslamiyet'le şereflenme önceliklerini esas alarak beş tabakaya ayırmış, bu tabakaları belirlerken isimlerini zikrettiği sahâbenin nesep ve toplumdaki saygınlığını esas almıştır (İbn Sa'd, 2001: I, 10).

→Birinci tabakada, sırasıyla Bedir savaşına katılanlar, Hz. Peygambere nesep bakımından en yakın olanlar ile Hz. Peygamberin akrabalarını ele almıştır.

→İkinci tabakada, Bedir savaşına katılmamış, fakat Habeşistan'a hicret edenlerle birlikte Uhud savaşına iştirak eden Müslümanları zikretmiştir.

→Üçüncü tabakada, Hendek savaşına katılmış ve sonrasında Müslüman olanlara yer vermiştir.

→Dördüncü tabakada, Mekke fethi esnasında ve sonrasında Müslüman olanlar işlenmiştir.

→Beşinci tabakada ise, Hz. Peygamberin vefatına yakın bir zaman aralığında -son günlerinde- Müslüman olanları ele almıştır. Bu tabakada yer alan sahâbe, Hz. Peygamber ile hiçbir sefer ve gazveye katılmayan ve ondan hiçbir rivayette bulunmayan kişilerden oluşmaktadır (İbn Sa'd, 2001: I, 11).

İbn Sa'd, sahâbeden sonra tabîîn ve kendi dönemine kadar yaşayan önemli şahsiyetlerin biyografisini ele almıştır. Ancak İbn Sa'd bu bölümde sahâbede uyguladığı İslamiyet'le şereflenme tarihlerini esas almayarak tabîîlerin yaşadıkları beldeleri, o beldelerde yaşayan sahâbe, tabîîn ve sonrasını ele almıştır. Bu şehirlerde yaşamış sahâbenin isimlerini zikrettikten sonra sırasıyla tabîîn, tebe-i tabîîn ve kendi dönemine kadar yaşayanların biyografilerini vermiştir. Bununla birlikte

İbn Sa'd, tabiînleri tabakalara ayırırken bazı meşhur sahâbilerden hadis rivayetinde bulunanları, onların isimlerinin altında zikretmiştir. Diğer tabiîler ise, ölüm tarihleri ve toplumdaki saygınlıklarına göre tabakalara ayırmıştır.

İbn Sa'd, başta Medine ve Mekke olmak üzere Tâif, Yemen, Yemâme, Bahreyn, Kûfe, Basra, Şâm, el-Cezîre, Mısır, Endülüs, Vâsıt, Medâin, Horâsân, Bağdâd, Rey, Hemedân, Suğûr, Eyle, Avâsım, Kum ve Anbâr şehirlerinde yaşayanları ele almıştır. Bu esnada İbn Sa'd'ın sahâbeden bazılarının tercemelerini durumlarına göre birkaç yerde zikrettiği de olmuştur. Bununla birlikte İbn Sa'd'ın ölümünden sonra yaşayan bazı kişiler ile onun tercemesi talebeleri tarafından kitaba eklenmiştir (İbn Sa'd, 2001: I, 26).

Kadınların biyografilerinin zikredildiği son bölüm de ise Hz. Peygamber'in ev ahalisinden olan eşleri, kızları, halaları, Mekke'de kendisine biat eden kadınlar, muhacir kadınlar, ensar kadınlar ve son olarak da Hz. Peygamber'den rivayette bulunmayıp onun muhterem eşlerinden hadis rivayetinde bulunan kadın sahâbilerin tercemelerine yer vermiştir (İbn Sa'd, 2001: I, 11; VIII, 5-63; IX, 5-311).

İbn Sa'd, tercemelerini verdiği sahâbenin İslam'la tanışma serüvenini, yaptığı hicretler, başka şehirlere yerleşme, anne ve baba tarafından nesep bilgileri, ilmi ve idari durumları, vefat tarihleri ve defin yerleri ile bilgileri ayrıntılı bir şekilde vermektedir (İbn Sa'd, 2001: I, 12-13). Tabiîn ve diğer kişiler içinse şahsın künyesi ve lakabını, tam ismini, neseb bilgisini, doğum yerini, anne-baba ve çocuklarının isimlerini, ahlak ve faziletlerini, ilmi ve siyasi kişiliğini, seyahatlerini, ölüm tarihi ve mekânını, defnedildiği yerle birlikte hadis rivayetinde bulunduğu hocalarını ve kendisinden hadis nakleden öğrencilerini, cerh-ta'dîl bakımından hadis rivayetindeki durumunu, yaptığı rivayetlerin niceliği ve rivayetlerinden birkaç tanesini zikretmektedir (İbn Sa'd, 2001: IX, 90-96; Fayda, 1999: XX, 295). İbn Sa'd, bazı kişilerin tercemelerini tafsilatlı bir şekilde verirken, bazıları için ise birkaç cümleyle veya sadece isimlerini zikretmekle yetinmektedir.

Sonuç olarak tabakât alanında telif edilen eserlerin ilki ve günümüze ulaşan en eski eser olup (Fayda, 1999: XX, 295) aynı şekilde siyer telifatçılığı açısından da zirve kabul edilip bu alanda yazılmış ilk ansiklopedik eser özelliğini taşımaktadır (Öz, 2015: 36-37). İbn Sa'd, İbn İshâk'tan sonra Hz. Peygamber'in hayat tercemesini yazan ilk âlimlerden olup özellikle Hz. Peygamber'in hayatında vuku bulan seferleri, hastalığı ve vefatı gibi bazı kesitleri hocalarının aksine daha detaylı vererek (İbn Sa'd, 2001: I, 8-9) diğer meslektaşlarından temeyyüz etmektedir.

b. et-Tabakâtü's-Sağîr

İbn Sa'd'a nispet edilen bir başka eseri de *Tabakâtü'l-Sağîr*'dir (Zehebî, 1988: X, 664; Safedî, 2000: III, 75; İbn Nedîm, 2009: I, 310). Eser, *Kitâbü'l-Tabakâti'l-Kebîr*'de yer alan şahısların kısa biyografilerini ihtiva etmektedir.

Kitâbü'l-Tabakâti'l-Kebîr formatında yazılan eserin 139 varaklık nüshası İstanbul Arkeoloji Müzesinde (no: 435) bulunmaktadır (Fayda, 1999: XX, 295). Eserde, yaşadığı döneme kadar ismine ulaşabildiği sahâbe, tabiîn, tebe-i tabiîn ve diğer önemli şahsiyetlerin hal tercemelerini özet şeklinde vermektedir (Hatîb el-Bağdâdî, 2001: III, 266).

c. Kitabu'l-Heyl

Çalışmayı, İbn Nedîm Fihrist'inde İbn Sa'd'ın telif ettiği eserler içerisinde zikretmektedir (İbn Sa'd, 2001: I, 23; İbn Nedîm, 2009: I, 310). Ancak bu eserin günümüze ulaştığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

d. Ahbâru'n-Nebî

İbn Nedîm Fihrist'inde İbn Sa'd'ın telif ettiği eserler içerisinde bu eseri de zikretmektedir (İbn Sa'd, 2001: I, 23; İbn Nedîm, 2009: I, 310). Ancak bu eserin günümüze ulaşmış-ulaşmadığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

e. et-Tarîh

Zehebî, "*Tezkiretü'l-Huffâz*" adlı eserinde İbn Sa'd'ın tarih alanında yazmış olduğu bir kitabından bahsetmektedir (İbn Sa'd, 2001: I, 23; Zehebî, t.y. a: II, 425). Ancak eserin günümüze ulaştığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen İbn Sa'd'a nispet edilen bu eser ile *Ahbâru'n-Nebî* adlı çalışması, *Kitâbü'l-Tabakâti'l-Kebîr*'in siyer kısmı olup müelliflerin ayrı birer kitap olarak zikrettiği eserlerdir (Fayda, 1999: XX, 297).

f. ez-Zuhrufu'l-kasrî fi tercemeti Ebî Sa'îd el-Basrî

Hasan el-Basrî'nin (ö. 110) hayatını ve faziletlerini anlatan eser (el-Bağdâdî, 1955: II, 11) günümüze ulaşmamıştır.

Ayrıca öğrencisi Hüseyin b. Fehüm, İbn Sa'd'ın tercemesinde onun hadis, garibü'l-hadis ve fıkıh alanında birçok eser yazdığını belirtmektedir (İbn Sa'd, 2001: IX, 368; Safedî, 2000: III, 75). Ancak bu eserler hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

3. Hadisçiliği

a. Hadis Münekkidlerinin İbn Sa'd Hakkındaki Değerlendirmeleri

Müverrih kimliğiyle öne çıkan İbn Sa'd, aynı zamanda hadis rivayetinde bulunan meşhur hadisçilerden biri olarak da kabul edilmektedir. Talebesi Hüseyin b. Fehüm'ün belirttiği üzere hadis ve garibü'l-hadis alanında birçok eser telif eden ve çokça hadis rivayetinde bulunan bir muhaddis olarak temeyyüz etmektedir (İbn Sa'd, 2001: IX, 368).

İbn Ebî Hâtim, babasına (ö. 277) onun hadis rivayetindeki durumu hakkında sorduğu soruya binaen Ebû Hâtim: İbn Sa'd'ın muhaddis Ubeydullâh el-Kavâirî'ye (ö. 235) gelip hadis sorduğunu ve ondan rivayette bulunduğuna şahit olduğunu belirterek onun hadis rivayetinde doğru konuştuğunu belirtmiştir (İbn Ebî Hâtim, 1953: VII, 262).

İbn Nedîm, İbn Sa'd'ın sahâbe ve tabiîn konusunda bilgi sahibi olduğunu, ancak hadis rivayetinde ise durumunun tam bilinmediğinden dolayı "mestur sika" olarak tevsik etmiştir (İbn Nedîm, 2009: I, 310).

Başta Zehebi ve İbn Hacer olmak üzere birçok münekkid, onun hadis rivayeti hususunda hafız ve sika olduğunu belirtmişlerdir (Hatîb el-Bağdâdî, 2001: III, 267; Zehebî, t.y. a: II, 425; Safedî, 2000: III, 75; İbn Hacer, t.y.: III, 571; Suyûtî, 1983: 186).

Münekkitler tarafında sika kabul edilen İbn Sa'd'ın, kaynaklarda Yahyâ b. Maîn (ö. 233) tarafından yalancı olarak cerh edildiği rivâyet edilmiştir. Bu meydana talebesi Hüseyin b. Fehüm, Mus'ab b. Zübeyr'in yanında olduğu bir sırada Yahyâ b. Maîn yanlarından uğramış, bu esnada Mus'ab, ona "Muhammed b. Sa'd'ın kendilerine şöyle şöyle rivayette bulunduğunu zikredince İbn Maîn, İbn Sa'd'ın bu rivayette yalan söylediğini dile getirmiştir.

Hatîb el-Bağdâdî, söz konusu rivayeti naklettikten sonra, İbn Sa'd'ın nazarlarında doğru sözlü ve adalet sahibi olduğunu ve eserine aldığı hadisleri titiz bir şekilde araştırdıktan sonra aldığını belirterek İbn Sa'd'ın hadis rivayetinde sağlam olduğunu ifade etmiştir. Yine Hatîb, muhtemelen Mus'ab'ın sorduğu rivayetin Vakıdî'nin münker rivayetlerinden biri olduğu ve Yahyâ b. Maîn'in yalancı olarak itham ettiği kişinin İbn Sa'd'ın kendisi değil de hocası Vâkıdî olduğunu ileri sürmüştür (Hatîb el-Bağdâdî, 2001: III, 267; İbn Hacer, t.y.: III, 571).

Bu çerçevede Zehebî ise, Yahyâ b. Maîn'in yalancı olarak itham ettiği şahsın İbn Sa'd olduğunu, ancak İbn Maîn'in bu ithamının problemliliğini ve kendi nazarında İbn Sa'd'ın hadis rivayetinde sağlam ve sadûk olduğunu belirtmiştir (Zehebî, 1963: 560).

Ayrıca bunu belirtmeliyiz ki, "كذَّب" fiili "yalan söylemekle" birlikte "hata etmek" anlamında da kullanılan bir sözcüktür. Kanaatimizce İbn Maîn'in "كذَّب" den kasdının yalan söylemekten ziyade Hicaz bölgesindeki kullanımıyla "hata yaptı" anlamında kullanılmıştır, söylenilebilir (İbn Hacer, 1379/1959: II, 490).

Diğer taraftan bazı münekkitler, İbn Sa'd'ın rivayette bulunduğu ve zayıf kabul edilen bazı hocalarından dolayı tenkit etmişlerdir. Ancak İbn Sa'd'ın Vâkıdî, Hişâm el-Kelbî ve Muhammed b. Mus'ab gibi zayıf kabul edilen kişilerden rivayette bulunması onun sağlamlığına halel getirmez. Zira hadis rivayetinde bulunan

birçok muhaddis zayıf kabul edilen kişilerden rivayette bulunmuşlardır. Sözgeçlimi Şu'be (ö. 160), "Sadece sika kabul edilen kişilerden rivayette bulunsaydım, o zaman üç kişiden rivayette bulunurdum." demiştir (el-Medîni, t.y.: 79; Zehebî, 1988: VII, 209). Benzer şekilde cerh-ta'dîl âlimi olan Yahyâ el-Kattân da (ö. 198), hadis naklettiği beş veya buna yakın kişiden gönül hoşnutluğuyla rivayette bulunduğunu belirterek (el-Medîni, t.y.: 79-80; İbn Adî, t.y.: I, 188; İbn Receb, 1978: I, 79-80) hocası Şu'be gibi zayıf kabul edilen kişilerden rivayette bulunabileceğini ileri sürmüştür. Böyle durumlarda hadis nakleden kişi sağlam bir senetle rivayete bulunuyorsa, bu şekilde rivayette bulunmak ta'n sebebi sayılmaz. Ayrıca Zehebî ve İbn Kesîr gibi âlimler, Vâkîdî'nin zayıflığı hususunda ittifak olduğunu, ancak onun siyer ve meğazî sahasında önemli âlimlerden biri olduğunu ifade ederek onu medh etmişlerdir (İbn Sa'd, 2001: I, 22).

Sika râvileri içeren kitaplarda ismi zikredilmeyen İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn dışındaki âlimler tarafından sika ve sadûk lafızlarıyla tezkiye edilmiştir. Hatîb el-Bağdâdî ile Zehebî'nin de ifade ettiği üzere Yahyâ b. Maîn'in, İbn Sa'd hakkında yaptığı değerlendirmesinde hata ettiğini ve cerhinin de kabul edilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla İbn Sa'd, İbn Maîn'inin ifadesi üzere hadis rivayetinde yalancı biri olsaydı kendisinden sika olarak kabul edilen râviler ile hadis konusunda münekkid sayılan muhaddisler rivayette bulunmazlardı. Hatta Mihne sürecinde imtihana tabi tutulduğu Halku'l-Kur'ân meselesinde Halife Me'mûn'un (ö. 218) isteği doğrultusunda cevap vermesine rağmen (Taberî, 1968: VII, 634; İbn Kesir, 2010: XI, 60) Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241) her cuma günü İbn Sa'd'a uğrayıp incelemek amacıyla Vâkîdî'nin hadislerinden iki cüz aldığı ve bunu sürekli olarak tekrarladığı kaynaklarda zikredilmektedir (Hatîb el-Bağdâdî, 2001: III, 267-268; Zehebî, 1988: X, 665). Hüseyin b. Fehüm'un -İbn Sa'd'ın ölümünden sonra- Tabakât'ta yazdığı İbn Sa'd'ın tercemesinde onu överken, böyle bir rivayette bulunmasının çelişki olacağı aşikârdır. Ayrıca İbn Abdilberr, sika olarak kabul edilen kişinin cerhinin kabulü için cerhe dair delilinin de açıklanması gerektiğini söyleyerek birbirinin dengi kabul edilen âlimlerin bir birini cerh etmesinin kabul edilemeyeceğini ileri sürmüştür (es-Subkî, t.y.: 29). Benzer şekilde bu konuda Hâkim en-Neysaburî (ö. 405), akranların birbirlerini cerh ederken cerh sebebini belirtmesi gerektiğini, aksi takdirde yapılan cerhin geçersiz olacağını ifade etmiştir (İbn Hacer, t.y.: III, 293). Muhtemelen, yukarıda da değindiğimiz üzere, İbn Maîn, bu kelimeyi yalan söylemekten ziyade hata yapmak anlamında kullanmıştır.

Sonuç olarak İbn Maîn dışındaki münekkidler tarafından tevsik edilen İbn Sa'd, İbn Maîn'in cerhine rağmen hadis otoritelerince hadis rivayetinde sika olarak tezkiye edilmektedir. Bu çerçevede İbn Maîn'in diğer âlimlerden teferrüt ettiği ve dengi kabul edilen çağdaşı İbn Sa'd'ı müfessersiz bir şekilde cerh ettiğinden dolayı yapılan bu ithamın münekkidler tarafından kabul görmediği anlaşılmaktadır.

b. İbn Sa'd'ın Cerh-Ta'dîl İlmindeki Yeri

Hadisin en önemli bölümlerinden biri kabul edilen isnad, hadisin sıhhati ni belirleyen en önemli parçasıdır. Özellikle sened zincirinde yer alan râvilerin durumları hadisin sıhhati belirleyen kriter kabul edilmektedir. Sözgelimi İbn Sirîn'in (ö. 110), "Fitne olaylarına kadar kimse isnadı sormazdı. Fitne olaylarından sonra insanlar rivayetlerin kimden alındığını sormaya başladılar. Şayet rivayette bulunan râvi, ehli sünnet taraftarlarına mensup biriye rivayetleri alınır, bid'at ehlinden ise rivayetleri terk edilirdi." diyerek hadisin sıhhatini isnadın sahilliğine göre değerlendirilmeye başlandığını ifade etmiştir (İbn Ebî Hâtim, 1953: II, 28; İbn Adî, t.y.: I, 214). Özellikle isnad sisteminin yaygınlaşmasından sonra râvilerin durumlarını araştırmaya yönelik cerh-ta'dîl faaliyetleri başlamıştı. Hadis rivayetinde bulunan râvilerin ehil olma durumlarını incelemek amacıyla başlayan cerh-ta'dîl faaliyetlerinin ortaya çıkışı hicrî birinci asra kadar gitmektedir. Bu dönemde münekkid âlimler tarafında yapılan cerh-ta'dîl değerlendirmeleri, genel itibariyle şifahi olarak yapıyordu. Daha sonraki dönemlerde yazıya geçirilen bu değerlendirmeler, rical, ilel, tarih, tabakât ve cerh-ta'dîl isimleri altında disiplinize edilmişti. İşte bu dönemde telif edilen İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ı, hadis ricali hakkında beyan ettiği görüşleri, onun cerh-ta'dîl ilmindeki yerini göstermesi açısından önemlidir. Bu bağlamda Zehebî ve Sehâvî, *Tabakât*'ında râvi değerlendirmelerinde bulunan İbn Sa'd'ı cerh-ta'dîl âlimlerinden biri olarak kabul etmektedirler (Zehebî, t.y. b: 185; Sehâvî, t.y.: 103). İbn Sa'd'ın cerh-ta'dîl ilmindeki yerini ve eserinde kullandığı yöntemi hakkında bilgi vermek makalemizin kapsamını aşacağından *Tabakât*'ında yapmış olduğu birkaç değerlendirmeyle iktifa edeceğiz.

İbn Sa'd, eserine aldığı sahâbenin hadis rivayetindeki durumları hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. Ancak *Tabakât*'ta sahâbenin İslamiyet'i kabul dönemlerinin ve ölüm tarihlerinin belirtilmesi, onlardan rivayette bulunan tabîflerin rivayetlerinin değerlendirilmesine katkı sunmuştur. Tabîîn, tebe-i tabîîn ve tercemelerini verdiği diğer kişilerin ise doğum ve ölüm tarihlerini, gerçek isimlerini, künyelerini, lakaplarını, neseplerini, menşelerini (beldelerini), faziletlerini, seyahatlerini, rivayetlerinin nicelik durumlarını, hadis aldıkları hocalarını, rivayette buldukları öğrencilerini ve hadislerin sıhhatleri açısından durumlarını kısaca zikretmiştir.

Râvilerin doğum veya ölüm tarihlerinin bilinmesi, rivayet naklinin semâ yoluyla olup olmadığının tespiti için önemli bir olgudur. Sözgelimi Hasan el-Basrî'nin (ö. 110) Hz. Ömer'den rivayet ettiği hadisler tartışmasız olarak mürsel kabul edilmiştir (el-Alâî, 1986: 162). Çünkü Hasan'ın Hz. Ömer ile likası imkân dâhilinde değildir. Zira o, Hz. Ömer'in vefatında iki sene sonra dünyaya gel-

miştir (İbn Sa‘d, 2001: IX, 157; İbn Hibbân, 1995:113; el-Mizzî, 1983b: VI, 97; Zehebî, 1988: IV, 564)

İbn Sa‘d, Ebu’l-Aliye er-Riyâhî’nin (ö. 90) tercemesinde ondan rivayetle, Ebu’l-Aliye, “Basra’da duyduğumuz rivayetler için razı olmaz ve Medine’ye gidip hadisi ilk rivayet eden sahâbîden duyduktan sonra tatmin olurduk.” demiştir (İbn Sa‘d, 2001: IX, 111). Söz konusu rivayette Ebu’l-Aliye’nin hadislere karşı ihtiyatını ve bu amaçla yaptığı seyahatte hem hadis hakkında tam bilgi sahibi olduğunu hem de ali isnad elde ettiği anlaşılmaktadır.

İbn Sa‘d eserinde zikrettiği kişilerin hadis rivayetlerine ehliyetleri hakkında da bilgi vermiştir. Sözelimi Hittân b. Abdullâh er-Rikaşî (ö. 70 ?) için, Hz. Ali ile Hz. Ömer’den rivayette bulunduğunu, hadis rivayetinde sika olduğunu ve az hadis rivayet ettiğini (İbn Sa‘d, 2001: IX, 127), Cerîr b. Hâzım’ın (ö. 170) sika olduğunu, ancak ömrünün sonlarına doğru hafıza kaybına uğradığını belirtmiştir (İbn Sa‘d, 2001: IX, 278). Katâde’nin (ö. 117) kaderi fikrine sahip olmasına rağmen hadis rivayetinde “sika, hüccet ve me’mûn” olduğunu belirtmiştir (İbn Sa‘d, 2001: IX, 228). Bu ifadeleriyle İbn Sa‘d, Katâde’nin sahip olduğu kaderi görüşünün, onun hadis rivayetinde sika olmasına ve rivayetlerinin de delil olarak kabul edilmesine engel olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131) için “sika ve sebt”, Abdullâh b. Bekr (ö. 208) için “sika ve sadûk”, (İbn Sa‘d, 2001: IX, 246-297) Sâbit el-Bunânî (ö. 127) için “sika ve me’mûn” (İbn Sa‘d, 2001: IX, 232), Bekr b. Abdillâl el-Müzenî (ö. 106-108) için ise “sika, sebt, me’mûn, kesirü’l-hadis ve hüccet” olduğunu belirtmiştir (İbn Sa‘d, 2001: IX, 208). Bu değerlendirmeler esas alındığında İbn Sa‘d’ın “sika, sadûk ve me’mûn” şeklindeki ta‘dîl lafızlarını aynı anlamda kullandığını söylemek mümkündür.

Bazen de tercemelerini verdiği kişiler için “inşallah sika’dır” ta‘dîl lafzını kullandığı görülmektedir (İbn Sa‘d, 2001: IX, 297). Sözelimi Ebû Nadre Münzir b. Mâlik’in (ö. ?) çok hadis rivayetinde bulunduğunu, bazı rivayetleriyle amel edilemeyeceğini ve buna rağmen “inşallah sika” olduğunu ifade etmiştir (İbn Sa‘d, 2001: IX, 207; el-İclî, 1984: II, 298; İbn Adî, t.y.: VIII, 93; İbn Hibbân, 1973: V, 420). Ebû Dâvud et-Tayâlisî (ö. 204) için bazen ğalat yapmasına rağmen hadis rivayetinde “sika” olduğunu belirtmiştir (İbn Sa‘d, 2001: IX, 298; İbn Ebî Hâtim, 1953: II, 37; İbn Hibbân, 2000: I, 47).

İbn Sa‘d, Ömer b. Ali b. el-Mukaddemî el-Basrî’yi (ö. 190-192) tesvik etmekle birlikte çok fazla tedlis yaptığını belirtmektedir. Ömer’in tedlis yoluyla yaptığı rivayetlerinin kabul edilemeyeceğini, ancak “haddesenâ” eda sigasıyla yaptığı rivayetlerin kabul edileceğini belirtmektedir (İbn Sa‘d, 2001: IX, 292; el-İrâkî, 1995: 76; İbn Hacer, 1983: 50-51). İbn Sa‘d’ın, müdellis olarak itham edilen kişilerin tedlis yoluyla elde ettikleri rivayetlerinin dışındaki diğer sağlam

rivayetlerin alınmasında bir sakınca görmediği anlaşılmaktadır. Bu rivayetleri esas aldığımızda İbn Sa'd'ın kimi muhaddislerin aksine az hata yapan ve tedlis yoluyla hadis nakleden râvileri de “sika” kabul ettiği anlaşılmakta ve bu özelliğiyle mu'tedil olduğu görülmektedir.

İbn Sa'd, Hasan el-Basrî'yi “cami', âlim, âli, fakih, refi', abid, sika, me'mûn, kesîrû'l-ilm, cemîl, vesîm ve fasih” olarak niteledikten sonra onun isnad (mutasıl) yoluyla naklettiği rivayetlerinin “hüccet” olduğunu, ancak irsal (munkatı') yoluyla naklettiği hadislerinin ise delil olamayacağını zikretmiştir (İbn Sa'd, 2001: IX, 158). İbn Sa'd'ın Hasan el-Basrî'nin munkatı' şeklinde yaptığı rivayetlerini hüccet olarak kabul etmeyişi hadis rivayetinde isnadın gerektiğini ve bu anlayışıyla rivayetlerin sahih ve delil olması için ittisal şartını aradığı görülmektedir. Dolayısıyla isnadsız yapılan rivayetlerin onun nazarında değersiz olduğu anlaşılmaktadır. Zira kendisi, kitaplarında faydalandığı birkaç hocasının dışında eserinde rivayet ettiği bilgilerin büyük çoğunluğunu senedleriyle birlikte vermektedir.

İbn Sa'd ta'dîl lafızlarıyla vasıflandırdığı râvilerin yanında cerh ettiği râviler de bulunmaktadır. Sözelimi Hakem b. Sinân'ı (ö. 190), Haccâc b. Nusayr'ı (ö. ?), Hişâm b. Ebî Hişâm'ı (ö. ?), Rebî' b. Subeyh'ı (ö. 160) ile Ebû Hilâl er-Râsîbî'yi (ö. ?) hadis rivayetinde zayıf olarak tecrih etmiştir (İbn Sa'd, 2001: IX, 277, 278, 293,306). Ancak İbn Sa'd zayıf kabul ettiği kişilerin cerh sebepleri hakkında herhangi bir açıklama yapmamıştır.

İbn Sa'd'ın, râviler hakkındaki değerlendirmelerinde birçok münekkidle aynı görüşte olduğu görülmektedir. Sözelimi Haccâc b. Minhâl el-Basrî (ö.216-217) (İbn Sa'd, 2001: IX, 302; el-İclî, 1984: I, 286; el-Mizzi, 1983a: V, 459; Zehebî, 1988: X, 353; İbn Hacer, t.y.: I, 361), Vuheyb b. Hâlid el-Basrî (ö.165) (İbn Sa'd, 2001: IX, 288; el-İclî, 1984: II, 346; el-Mizzi, 1983a: XXXI, 167; İbn Hacer, t.y.: IV, 333), Abdulvâris b. Saîd el-Anberî'nin (ö.180) (İbn Sa'd, 2001: IX, 290; el-İclî, 1984: II, 107; el-Mizzi, 1983a: XXVIII, 483; Zehebî, 1988: X, 304) hadis rivayetindeki durumları için ilgili münekkidlerle aynı görüşü paylaşmıştır. Ancak hicrî ikinci asırdan itibaren cerhin sebebinin müfesser bir şekilde beyan etme durumunun İbn Sa'd tarafından yapılmadığı görülmektedir (İbn Sa'd, 2001: IX, 277,278, 293, 306; İbn Hibbân, 2000, I, 26-33; Hatîb el-Bağdâdî, 1971: 103).

Râviler hakkında geniş bilgi ve değerlendirme bulacağımız eserlerden biri olan İbn Sa'd'ın Tabâkât'ı, bu alanda yapılmış en iyi ve güzel eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. İbn Sa'd'ın eseri, kendisinden sonra gelen birçok müellif ve müverrihin eserlerini oluşturmasında esas alınmıştır.

c. İbn Sa‘d’ın rivayet ettiği hadislerin değerlendirilmesi

Ricâl kaynaklarını incelediğimizde “kesretü’l-hadis ve hafız” olarak vasıflanan İbn Sa‘d’a nispet edilen hadis sayısının çok az olduğu görülecektir. *Kütüb-i Sitte* müelliflerinden sadece Ebû Dâvud es-Sicistânî’nin (ö. 275) onun bir rivayetini eserine aldığı rical kaynaklarında zikredilmektedir. Bunun dışında farklı hadis kaynaklarında sadece birkaç rivayeti yer alan İbn Sa‘d’ın, kendi eserinde binlerce hadîsi senedleriyle birlikte tahriç ettiği görülmektedir. İbn Sa‘d tarafından rivayet edilen ve hadis kaynaklarında tahriç edilen bazı rivayetleri şunlardır:

Sünen-i Ebî Dâvud

el-Mizzi ve İbn Hacer’in eserlerinde Ebû Dâvud’un Ahmed b. Ubeyd→Muhammed b. Sa‘d→Ebu’l-Velid et-Tayâlisî tarikiyle naklettiği “قبيصة” (el-Mizzi, 1983a: XXV, 258; İbn Hacer, t.y.: III, 571) Kabîse b. Vakkâs’ın sahâbî olduğuna dair rivayetin Ebû Dâvud’un *Sünen*’inde yer almadığını tespit ettik. Söz konusu rivayeti el-Mizzi *Tuhfetu’l Eşraf* adlı eserinde Kabîse’nin başka bir rivayetini zikrettikten sonra bu rivayetin başına “ز” harfini ekleyerek rivayet etmiş (el-Mizzi, 1983b: VIII, 276) ve eserinin girişinde bu şekilde naklettiği rivayetlerin kendi eklemesi olduğunu ifade etmiştir (el-Mizzi, 1983b: I, 6).

Sünen-i Dârekûtî

حدثنا أبو عمرو عثمان بن أحمد الدقاق نا علي عن إبراهيم الواسطي نا محمد بن أبي نعيم نا سعيد بن زيد سمعت محمد بن إسحاق حدثني محمد بن جعفر عن عبيد الله بن عبد الله بن عمر عن عبد الله بن عمر قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : وسأله رجل عن الماء يكون بأرض الغلاة وما ينتابه من الدواب والسباع فقال إذا بلغ الماء قلتين لم يحمل الخبث.

Darekûtî, Ebû Amr senediyle verdiği rivayete mutaba‘at olarak Ahmed b. Kamîl→Ahmed b. Saîd b. Şâhîn→Muhammed b. Sa‘d→Vâkîdî→Süfyân es-Sevrî→Muhammed b. İshâk şeklindeki sened ile rivayeti desteklemiştir. Darekûtî’nin *Sünen*’inde İbn Sa‘d menşeli olarak sadece bu rivayeti tespit ettik (Dârekutnî, 2003: I, 18).

Beyhakî’nin Sünen-i Kübrâ ve Sünen-i Suğrâ’sı

Beyhakî, kitâbu siyer’in techîzu ğâzi babında Ebû Zekeriyâ b. Ebî İshâk→Ahmed b. Kamîl→Muhammed b. Sa‘d→Ravh b. Ubâde→Hüseyin el-Mu‘allem→Yahyâ→Ebî Seleme→Bîsr b. Saîd→Zeyd b. Hâlid el-Cuheynî’nin Hz. Peygamber’den rivayetle “Kim Allah yolunda bir gaziyi donattırsa veya ailesinin iâşesini giderirse sefere çıkmış gibi sevab alır.” şeklindeki rivayeti eserine almıştır. Bu rivayet farklı senedlerle Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvud ve

başka müellifler tarafından Yahyâ b. Ebî Kesîr tarihiyle ilgili eserlere alınmıştır. Şârih el-Azamî bu rivayetin sahih olduğunu belirtmektedir (Beyhakî, 2003: IX, 48; el-A'zamî, 2001: VII, 458).

Yine Beyhakî'nin Sünen-i Kübra adlı eserinde:

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ أنبأ أبو الحسين محمد بن أحمد بن تميم الأصم ثنا الحسين بن فهم ثنا محمد بن سعد قال حدثني الواقدي: أن إبراهيم بن رسول الله صلى الله عليه وسلم مات يوم الثلاثاء لعشر ليال خلون من شهر ربيع الأول سنة عشر ودفن بالبقيع وكانت وفاته في بني مازن عند أم برزة بنت المنذر من بني النجار ومات وهو بن ثمانية عشر شهرا.

Hiz. Peygamberin oğlu İbrâhîm'in ölümü ve defnini (Beyhakî, 2003: III, 468) ve Hallâd b. Suveyd el-Hazrecî ile ilgili rivayetlerin (Beyhakî, 2003: IX, 141) tam senedleri zikredilmediğinden munkatı' kabul edilmişlerdir. Muhtemelen İbn Sa'd bu rivayetleri hocası Vakîdî'nin kitaplarından nakletmiştir.

İbn Sa'd Tabakât'ında birçok hadîsi senediyle birlikte rivayet etmektedir. Onun eserinde zikrettiği bütün rivayetleri ele almamız çalışmamızın sınırlarını aşacağından birkaç tanesini zikretmekle iktifa edeceğiz.

İbn Sa'd'ın Muhammed b. İsmâil b. Ebî Fudeyk→Dahhâk b. Osmân→Yahyâ b. Saîd-Şerîk b. Ebî Nemir→Enes b. Mâlik'ten mevkuf olarak naklettiği “*Şu genç (Ömer b. Abdulaziz), arkasında namaz kıldıklarımın arasında Hiz. Peygambere en çok benzeyen kişidir.*” (İbn Sa'd, 2001: VII, 326; Zehebî, 1988: X, 666) şeklindeki rivayeti Nesâî namazın hafif kılınması ve akşam namazında kıraatın kısa okunması babında Ebu Hureyre'den nakletmektedir. Eserin muhakkiki olan Nâsîrüddîn el-Albânî (ö. m. 1999) rivayetin sahih olduğunu belirtmektedir (Nesâî, 1988: 161-162).

İbn Sa'd'ın Muhammed b. Humejd→Süfyân es-Sevrî→Hişâm b. Sa'd→Saîd el-Makburî→Ebu Hureyre tarihiyle rivayet ettiği “الناس ولد آدم وآدم من” – “*İnsanlar Âdem'den, Âdem'de topraktandır*” (İbn Sa'd, 2001: I, 9) şeklindeki hadisi Suyutî ile el-Müttakî (ö.975) eserlerinde tahrîç etmişlerdir (Suyutî, 2004: II, 556; el-Müttakî, 1978: VI, 130).

”حَدَّثَنَا رُوحُ بْنُ عُبَادَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نَعَامَةَ الْعَدَوِيُّ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ بُدَيْلٍ، عَنْ إِيَّاسِ بْنِ زُهَيْرٍ، عَنْ سُؤَيْدِ بْنِ مَبِيرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «خَيْرُ مَالِ الْمَرْءِ لَهُ مَهْرَةٌ مَأْمُورَةٌ، أَوْ سَكَّةٌ مَأْمُورَةٌ»-

“*Malın en iyisi dölü (doğumu) çok dişi tay ile meyvesi çok hurmalıktır.*” (İbn Sa'd, 2001: IX, 78) şeklinde naklettiği hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde zikretmiştir (Ahmed b. Hanbel, 1998: XXV, 172-173).

İbn Sa'd'ın Ravh b. Ubâde→Şu'be→Fudayl b. Fudâle→Ebî Recâ el-'Utârîdî→İmrân b. Huşayn'ın Hz. Peygamberden rivayetle naklettiği “إِنَّ اللَّهَ إِذَا أَنْعَمَ عَلَى الْعَبْدِ نَعْمَةً أَحَبَّ أَنْ تُرَى بِهِ سِينِي” onun üzerinde görmekten hoşlanır.” (İbn Sa'd, 2001: IX, 10) şeklinde gelen hadisi İbn Hibbân *Sahih*'inde farklı bir senedle zikretmiş, eserin muhakkiki Şuayb el-Arnâvût da hadisin senedinin Müslim'in şartı üzerine sahih olduğunu ifade etmiştir (İbn Hibbân, 1993: XII, 235).

Tetkik ettiğimiz rivayetlerin ekseriyetinin farklı senedlerle başka kaynaklarda tahriç edildiklerini aynı zamanda bu rivayetlerin münekkidler tarafından sağlam olarak hüküm verdiklerini tespit ettik. Bu ise İbn Sa'd'ın tetkik ettiğimiz rivayetlerinin sağlam olduklarını göstermektedir.

Sonuç

Genellikle tarihçi kimlikleriyle öne çıkan âlimler, isnad sistemine ehemmiyet vermemekle itham edilip bu eksikliklerinden dolayı bazı münekkidlerce tenkid edilmişlerdir. Araştırma konusu yaptığımız muhaddis ve tarihçi kimliğine sahip olan İbn Sa'd ise, bir rivayetinden kaynaklı Yahyâ b. Maîn'in tenkidi haricinde, münekkid hadis âlimlerinin tamamı tarafından çeşitli ta'dîl lafızlarıyla tevsik edilmiştir. Birçok ilim dalında söz sahibi olan İbn Sa'd, özellikle tabakat alanında yazdığı eseri kendisinden sonra telif edilen tarih, ricâl ve cerh literatürleri için hem metot hem de bilgi bakımından kaynak olmuştur. Dolayısıyla İbn Sa'd, ilim dünyasında tabakât alanında hak ettiği mevkiyi elde ederken, hadisle ilgili alanlarda hak ettiği mevkiye ulaşmamış bir âlim olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- EL-ÂLÂÎ, Ebû Saîd Selâhaddîn Hafîl b. Keykeldî. (1986). *Camîu't-Tahsil fi Ahkâmî'l-Merâsil*. Thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. Âlemü'l-Kutub: Beyrut.
- EL-A'ZAMÎ, Muhammed Diyâurrahmân. (2001). *el-Minnetü'l-Kübrâ Şerhu ve Tahrîcu Süneni's-Suğrâ Li'l-Hâfiz el-Beyhakî*, 7. Cilt. Mektebetü'r-Rüşd: Riyâd.
- EL-BAĞDÂDÎ, İsmâîl Paşa. (1955). *Hediyetü'l-'Ârifîn Esmâu'l-Müellifîn Âsâru'l-Musannifîn*, 2. Cilt. Daru İhyâi't-Turâsî el-'Arabî: Beyrut.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn. (2003). *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-XI. Thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye: Beyrut.

- DAREKUTNÎ, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed, *Sünen, I-VI*. Thk. Şuayb el-Arnâvût. Müessesetu'r-Risâle: Riyâd.
- EREN, Mehmet (2012). *Hadis İlminde Ricâl Bilgisi ve Kaynakları*. 1. Baskı. İSAM Yayınları: İstanbul.
- FAYDA, Mustafa (1999). "İbn Sa'd", *Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 17*. Ankara. ss. 294-297.
- HANBEL, Ahmed (1998). *Müsned. I-L*. Thk. Şuayb el-Arnâvût-İbrâhîm Zeybak. Müessesetu'r-Risâle: Beyrut.
- HATÎB EL-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit (2001). *Târîhu Bağdâd, I-XVIII*. Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rif. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî: Beyrut.
- _____. (1971). *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*. Thk. Zekeriyâ Umeyrât. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye: Beyrut.
- İBN ADÎ, Ebû Ahmed Abdullah el-Curcânî. (t.y.). *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl, I-IX*. Thk. Âdil Ahmed-Alî Muhammed. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye: Beyrut.
- İBN EBÎ HÂTİM, Abdurrahman er-Râzî (1953). *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl, I-IX*. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye: Beyrut.
- İBN HÂCER, Ebu'l-Fazl Şehâbeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalânî (t.y.). *Tehzîbü't-tehzîb, I-IV*. Thk. İbrâhîm Zeybak-Adil Mürşid. Müessesetu'r-Risâle: Beyrut.
- _____. (1999). *Takrîbu't-Tehzîb*. Müessesetu'r-Risâle: Beyrut.
- _____. (1983). *Ta'rifu Ehli't-Takdîs bi Merâtibi'l-Mevsûfîne bi't-Tedlîs*. Thk. Âsım b. Abdullâh el-Karyûfî. Mektebetü'l-Menâr: Ammân.
- _____. (1959). *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Thk. Abdülazîz b. Abdillâh b. Bâz, *I-XIII*. Dâru'l-Ma'rif: Beyrut.
- İBN HALİKÂN, Ebû'l-Abbâs Şemseddin Ahmed b. Muhammed (1971). *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*. Thk. İhsân Abbâs, I-VIII. Dâru Sâdir: Beyrut.
- İBN HİBBÂN, Ebû Hatim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Bustî (1993). *Sahîhu İbn Hibbân bi Tertîbi İbn Balabân, I-XVIII*. Thk. Şuayb el-Arnâvût. Müessesetu'r-Risâle: Beyrut.
- _____. (1995). *Meşâhiru Ulemâi'l-Emsâr*. Thk. Mecdî b. Mansûr. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye: Beyrut.
- _____. (1973). *Kitâbü's-Sikât*. Thk. Muhammed Abdu'l-Mu'id Hân, *I-X*. Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye: Haydarâbâd.
- _____. (2000). *Kitâbü'l-Mecruhîn mine'l-Muhaddisîn*. Thk. Hamdî Abdulmecîd es-Selefî, *I-II*. Dâru'l-Sami'î: Riyâd.
- İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer. (2010). *el-Bidaye ve'n-Nihâye*. Thk. Muhammed Hasan Ubeyd, *I-XX*. Dâru İbn-i Kesir: Dimaşk.
- İBN NEDİM, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk. (2009). *Kitâbü'l-Fihrist*. Thk. Eymen Fuâd Seyyid, *I-II*. Müessesetu'l-Furkân li't-Turâsi'l-İslâmî: Londra.
- İBN RECEB EL-HANBELÎ, Zeynuddîn Ebi'l-Ferec Abdurrahmân b. Ahmed. (1978). *Şerhu İleli't-Tirmizî*. Thk. Nureddîn İtr, *I-II*. Dâru'l-Maslâh: Dimaşk.

- İBN SA'D, Muhammed b. Sa'd b. Munî'. (2001). *Kitâbü'l-Tabakâti'l-Kebîr. Thk.* Alî Muhammed Ömer, I-XI. Mektebetü'l-Hancı: Kâhire.
- EL-İCLÎ, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdullah (1984). *Ma'rifetü's-sikât.* Thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî, I-II. Matba'atü'l-Medine: Kahire.
- EL-İRÂKÎ, Ahmed b. Abdurrahîm b. Huseyn Ebû Zûr'a Velîyuddîn. (1995). *Kitâbü'l-Müde'llisîn.* Thk. Re'fet Fevzî Abdülmuttalîb-Nâfiz Huseyn Hammâd. b.y. Dâru'l-Vefâ.
- EL-MEDÎNÎ, Ali b. Abdullâh b. Ca'fer es-Sa'dî. (t.y.). *el-İlel.* Thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. b.y. Mektebu'l-İslâmî.
- EL-MİZZÎ, Ebû'l-Haccâc Yusûf b. ez-Zekî. (1983). *Tehzîbu'l-Kemal fî Esmâ'r-Rical.* Thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf, I-XXXV. Müessesetu'r-Risâle: Beyrut.
- _____. (1983). *Tuhfetu'l-Eşraf bi Ma'rifeti'l-Etrâf.* Thk. Abdussamed Şerafeddîn, I-XIV. Mektebetü'l-İslâmiyye: Beyrut.
- MÜSLİM, Ebû Huseyn Müslim b. Haccâc el-Küseyrî en-Neysâbüri. (1998). *Sahîhu Müslim. Thk.* Ahmed Şemseddîn, I-V. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye: Beyrut.
- EL-MÜTTAKÎ, Alâüddîn Alî b. el-Müttakî b. Hüsâmüddîn el-Hindî. (1978). *Kenzu'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl, I-XVIII.* Müessesetu'r-Risâle: Beyrut.
- NESÂÎ, Ahmed b. Şu'ayb. (1988). *Sünenü'n-Nesâî.* Thk. Nâsirüddîn Elbânî: Mektebetü'l-Me'arif. Riyâd.
- SAFEDÎ, Salaheddîn Halîl b. Aybek. (2000). *Kitâbu'l-Vâfi bi'l-Vefeyât.* Thk. Ahmet el-Arnâvut-Tezkî Mustafâ, I-XXIX. Darü İhyâ't-Türâsi'l-Arabî: Beyrut.
- SEHÂVÎ, Muhammed b. Abdurrahmân. (t.y.). *el-Mutekellimüne fi'r-Ricâl.* Thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde. Mektebü'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye: Halep.
- ES-SUBKÎ, Taceddîn Abdulvahhâb b. Ali. (t.y.). *Kâ'idetü fi'l-Cerh ve'l-Ta'dîl.* Thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde. Mektebü'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye: Halep.
- SUYÛTÎ, Celâleddîn Abdurrahman b. Muhammed. (1983). *Tabakâtü'l-Huffâz.* Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye: Beyrut.
- _____. (2004). *el-Câmi'u's-Sağîr fî Ehadîsi'l-Beşîri'n-Nezîr; I-II.* Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye: Beyrut.
- TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. (1968). *Tarihü'l-Taberi.* Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, I-XI. Dâru'l-Me'arif: Kahire.
- ÖZ, Şaban (2015). Siyer Kaynağı olarak Kitâbü'l-Tabakâtü'l-Kebîr, *Sâhibu'l-Tabakât İbn Sa'd.* Siyer Araştırmalar Merkezi: İstanbul.
- ZEHEBÎ, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. (t. y.). *Zikru Men Yu'temedu Kavluhû fi'l-Cerh ve'l-Ta'dîl.* Thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde. Mektebetü'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye: Halep.
- _____. (1988). *Siyeru A'lami'n Nübelâ'.* Thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf, I-XXV. Müessesetu'r-Risâle: Beyrut.

_____. (t. y.). *Tezkiretü'l-Huffâz, I-IV*. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye: Beyrut.

_____. (1963). *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl. Thk.* Alî Muhammed el-Becâvî, *I-IV*. Dâru'l-Ma'rife: Beyrut.

ZİRİKLİ, Hayruddîn. (2002). *el-A'lâm Kâmus Terâcim li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisa mine'l-Arab ve'l-Müsta'rabîn ve'l-Müsteşrikîn, I-VIII*. Darü'l-İlm li'l-Melayîn: Beyrut.